

VIGH KÁROLY

Bajcsy-Zsilinszky Endre és József Attila

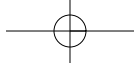
Joggal írta Féja Géza Bajcsy-Zsilinszkyról, hogy az egykorú ellenzéki politikusok közül ő merészkedett legmesszebbre, „a húszas esztendőök végén ő szervezte a legkülönb szabadcsapatot” (Féja Géza: *Szabadcsapat*. Bp., 1965, 217). Valamennyi ellenzéki politikai és szellemi mozgalommal van valami kapcsolata. Legnagyobb energiáját az ellenzéki politikai mozgalmak szervezésére fordítja. Nem egy híve is vezető szerepet játszik Biharban és Békés megyében 1929-ben és 1930-ban az ellenzéki Kisgazdapárt zászlóbontásában. Lapját is e szervezkedés rendelkezésére bocsátja, habár ő maga 1930–31-ben a Nemzeti Radikális Párt megszervezésével egy osztályok feletti nagy tömegpárt létrehozásának illúzióiban él. Különbösen arra is jut ideje, hogy előadást tartson, és részt vegyen a kommunistákat (Agárdi-Danzinger Ferenc, József Attila, Lakatos Péter Pál, Olt Károly, Tamás Aladár stb.), valamint szociáldemokratákat (Kis Roland) is magában foglaló Bartha Miklós Társaság munkájában, amelynek felhívásait, közleményeit az *Előőrs*-ben megjelenteti. Féja Géza írja a Bartha Miklós Társaság és az *Előőrs* kapcsolatairól említett önéletrajzi munkájában: „A Bartha Miklós Társaság erjesztő szerepet játszott a fiatalság életében. Az eszmélkedő és forradalmi hevületű fiatalságnak Bajcsy-Zsilinszky *Előőrs* című hetilapja adott teret.”

Így ad fórumot lapjában a fiatal József Attilának, a pályakezdés elején álló Szabó Pálnak és általában a népi íróknak.

József Attila ekkor, 1929-ben Hódmezővásárhelyen él sógoránál, és ott ismerkedik meg a Bartha Miklós Társaság elnökével, dr. Fábrián Dániel orvossal, akivel meleg barátságot köt. Sok szál fűzi az 1929-ben és '30-ban Bajcsy-Zsilinszky lapjához, az *Előőrs*höz, amely legális küzdelmet folytatott ekkor a Bethlen-rendszer ellen, hevesen támadta annak egyik eszmei alappilléreit: a klebelsbergi kultúrpolitikát és a magyar középosztályt.

Zsilinszky ezekben az években (1929–1932) lapjában, az *Előőrs*ben tágas helyet juttatott az irodalomnak. Ő maga az ellenzéki politikai harc élvonalában haladva eljutott az agrárdemokráciától a nemzeti radikalizmusig, és vívta – egyenlőtlen feltételek között is – sikeres politikai ütközeteit Tarpán, s bontotta ki másutt is a nemzeti radikalizmus zászlaját hazánkban.

Lapjában – és később pártjában – az irodalmi élet „szabadcsapatának” verbuválását az Esztergom-tábori tanári taposómalomból kiragadott Féja Gézára bízta. Féja *Előőrs*-beli cikkeivel sikeresen végezte el ezt a toborzómunkát, és szervezte a zömmel népi eredetű, ellenzéki felfogású írói frontot. Ő maga arról vall *Szabadcsapat* című önéletrajzi munkájában, hogy „szellemi zendülést” próbált előkészíteni.

Több volt ez annál. Féja az *Előőrs* hasábjain abban a reményben sorakoztatta fel ezt a fiatal, jórészt nép írói hadat, hogy majdan a nemzeti radikalizmus zászlaja alatt a politikai vezér, Bajcsy-Zsilinszky Endre mögött sikerrel megostromoltatja velük az irodalmi élet központjait.

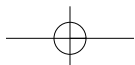
E fiatal írók és költők között az *Előőrs* hasábjain és a Bartha Miklós Társaságban egyaránt ott találjuk József Attilát.

József Attila a BMT-beli kezdő korszaka idején, 1929-ben, a félfeudális viszonyok magyar falvának nyomorúságával kerül szembe, és ezért köt barátságot a magyar falu felé forduló Társasággal. Ebből az időszakból származó verseiből mint jellegzetes alkotásokat kell kiemelnünk a *Betlehem*, a *Favágó* és a *Nyár* című versét.

Politikailag ekkor a Vági-féle MSZMP-nek a tagja, és csupán külső rokon-szenvezőként támogatja az illegális KMP munkáját. A magyar irodalom történetében úgy jellemzik József Attilának ezt az időszakát, hogy az 1929-ben megjelent *Nincsen apám se anyám* című kötet versei még nem tükrözték egyértelműen a fenti politikai magatartást. Holott József Attila a BMT-ban és az *Előre* köré csoportosuló írógárdában helyesen ismerte fel a politikai szövetségest. Korabeli verseiben és prózai írásaiban már ekkor, 1929–1930-ban tanújelét adja marxista meggyőződésének. Gondoljuk el: 1930-ban írja a *Lebukott* című híres versét, és ekkor lesz szervezetileg is tagja a KMP-nek. Ennek ellenére nem szektás módon nézte a magyar belpolitikai küzdőteret, amelyen szövetségesek nélkül lehet megvívni az osztályharcot a fennálló ellenforradalmi rendszer ellen. Csak ezzel magyarázható, hogy bár magánál Bajcsy-Zsilinszky-nél és a köréje csoportosult szellemi és politikai erőknél jelentős mértékben találkozhatott harmadikutas, nacionalista, sőt antimarxista nézetekkel is, mégsem zárkózott el tőlük, hanem szövetkezett velük a nagytőkés-nagybirtokos uralkodó osztály elleni együttes küzdelem érdekében.

Ilyen közös eszmei-politikai alapon jöhetett létre József Attila kapcsolata Bajcsy-Zsilinszkyvel és táborával, amelyet csak motivált az a körülmény, hogy Zsilinszky a rossz anyagi helyzetben levő költő számára is kieszközölte Vass miniszter írókat támogató alapjából, amely – mint Tálpassy Tibortól tudjuk – Nagy Lajost, Somlyó Zoltánt, Pintér Ferencet, Szélpál Árpádot is segítette. S itt hadd jegyezzem meg: nem tudok egyetérteni kiváló földimmel, Komlós Aladárral, aki a *József Attila Emlékkönyvben* igyekszik „mentegetni” a költő kapcsolatait a Bartha Miklós Társasággal és Bajcsy-Zsilinszkyvel.

Komlós téved és rosszul informált a „társaságot” illetően. Már fentebb utaltunk arra, hogy a kommunisták közül kik voltak tagjai a Bartha Miklós Társaságnak, és arról is szóltunk, hogy az *Előőrs* hasábjain nemcsak a Szabó Dezső-i fajmagyarkodás szószólói kaptak fórumot, hanem a baloldal képviselői is – Szabó Páltól József Attiláig. Tehát felületesen és sommásan általánosít Komlós Aladár idézett visszaemlékezéseiben. Ami pedig azokat a megállapításokat illeti, hogy József Attila ekkor még „világnézetileg meg nem állapodott” és „puha lényét” megszedítette a fajelmélet, nem fedik a valóságot. Ennek – egyebek között – ellentmond politi-

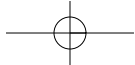

kai tevékenysége az MSZMP-ben és a kommunisták soraiban. Komlós itt – akaratlanul is – közös frontra kerül a moszkvai *Sarló és Kalapács* szerkesztőivel, akik – mint ismeretes – képesek voltak a fiatal proletárköltőről azt írni, hogy „a fasizmus táborában keresi a kivezető utat” (*Sarló és Kalapács*, 1931. június). Joggal állítja ezért visszaemlékezéseiben Sollner József az 1929–30-as évekről: „A párt vonalát ebben az időben, az Internacionálé határozataíig, baloldali elhajlás jellemzi. József Attila nem értett egyet az álbaldali túlzásokkal” (*József Attila Emlékkönyv*, Bp., 1958, 279).

Mindezt előre kellett bocsátanunk, mielőtt még röviden ismertetnénk József Attila és az *Előőr*s kapcsolatait. Zsilinszky lapjában – mint már említettük – Féja Géza szabad kezet kapott az irodalmi rovat szerkesztésében. Különben is jellemző volt Bajcsy-Zsilinszkyre, hogy néha még túlzott mértékben is tiszteletben tartotta szerkesztői és munkatársai véleményssabadságát. Ha lehet, még fokozottabb mértékben vonatkozott ez Fájára, aki politikai alvezérének számított.

Tálpassy Tibor írja Fájának az *Előőr*sben végzett munkájáról, hogy sorozatosan, szinte az *Előőr*s minden számában megjelent irodalmi cikkeivel tudatosította a lap olvasóiban: Szabó Dezső ébresztése nyomán új írónemzedék jelentkezett, amely mindenre hajlandó a nép jogaiért, az ország megmentéséért, az elnyomott osztályok felszabadításáért. Ő mutatta ki világosan és félreérthetetlenül Kodolányi, Nyirő, Tamási, Nagy Lajos, Szabó Pál prózájának, valamint Erdélyi, Illyés, József Attila, Simon Andor, Mécs László verseinek egyező jegyeit is. Azt ugyanis, hogy ha módszertanilag jelentkezik is különbség e művészek között, célkitűzéseikben egyek, a nép vágyainak kifejezői: népi írók. Ady, Szabó, Móricz hatására jelentkező fiatal seregnek tekintette őket, akiket óvott a *Magyar Szemle* liberális polgáraitól és a *Nyugat* urbánus hatalmasságaitól. József Attilától is azt remélte még Féja, hogy a népi írók táborát fogja erősíteni és – Bajcsy-Zsilinszkyvel együtt – jóindulattal karolta fel a fiatal költőt.

Így jelenhettek meg az *Előőr*sben 1929-ben és 1930-ban József Attila prózai írásai és versei. Első és egyben nagy sikerű írása *Pintér Jenő Magyar Irodalomtörténete* címmel 1929 októberében és novemberében három folytatásban, közlemény formájában látott napvilágot. Érthető, hogy a költő elsősorban a Pintér-féle költői értékelésekhez szólt hozzá, és különösen Berzsenyi, Csokonai, Vörösmarty költészetének tudománytalan, általános frázisokat hangoztató megállapításaival szállt vitába. A XX. század irodalmáról szólva, méltán bírálja Pintért, aki „Szabolcska Mihálynak három hosszú oldalon csinál sikertelen propagandát” – és ugyanakkor Juhász Gyulának is. Szabó Dezsőnek ugyanakkor csak háromnegyed oldalt szentel. De pellengérré állítja Pintért azért is, mert Adyról úgy ír, hogy „pályájának második felében már a nyereség, mesterkélttség, bukdácsoló nyelv és béna ritmus elképesztő példáit nyújtotta”. Végül Móricz Zsigmond írói nagysága mellett száll síkra, akiről Pintér nem átalotta így írni: „A magyar lélek nem üdül, hanem elkecsereglik az ilyen művek olvasásakor.”

József Attila tudományos alaposággal szedi ízekre Pintér irodalomtörténetét, és a két kötet mutatóival kapcsolatban még a tárgyi tévedéseket is csokorba gyűjti. Itt olvashatjuk – egyebek között – ezt a mondatot is: „Marxxal kapcsolatban 1868-ban nem történt semmi különös, de '67-ben megjelent Kapitalja, amit szerzőnk úgy nem vesz tudomásul, mint egy „lopótököt.”

Egy másik cikkében (Kultúrfölények haditánca, *Előőrs*, 1929. december 14.) a klebelsbergi kultúrfölény-elméletet veszi célba, és bátran odaveti a hatalom birtokosainak, hogy amíg a „háromarcú Klebelsberg-sajtó három torokkal zengedezi a kultúrfölény, sőt kultúrfölény dicséretét, addig a magyar írók nem foglalkoztatják a kiadók”.

A Bartha Miklós Társaság közel százoldalas kiadványához fűz észrevételeket *Új magyar föld és – néptelen szavak* című írásában (*Előőrs*, 1929. december 21.). Cikkének legfigyelemreméltóbb része, amelyben felveti, hogy a nagybirtok megszűnése után milyen „mélyenszántó politikai átalakulás” szükséges, és rögtön hozzá teszi: „Érdemes leírunk, hogy a felvidéki „haladó magyar diákság vezérszervezete: a Sarló, már nyíltan szocialistának vallja magát.” Ezért ad igazat az akkor még marxista eszméket valló Kodolányinak, aki a BMT füzetében sürgeti „az ifjúság és a munkásság mindennapos, kölcsönös nevelő érintkezését”.

Az *Előőrs* 1930-as évfolyamában már nemcsak cikkeit olvashatjuk, hanem verseit is és Féja Géza elismerő méltatását József Attila költészetéről (Féja Géza: József Attila. *Előőrs*, 1930. január 4.). Egyetlen sajtóorgánumban sem jelent meg akkor ilyen időtálló megállapításokat tartalmazó értékelés a kiváló költőről, mint Bajcsy-Zsilinszky lapjában. „Forrongó sorai, versei közt olyanokat találtam – írja Féja József Attiláról – melyek mai izzásunk, készülődő holnapunk legmagasabb hőpontjai körül születtek. Ízük benne fog forrni a magyar holnapban.”

Az *Előőrs* az alábbi hat József Attila verset közli le: *Fiatalasszonyok élete, Tánca fognak, Aldalak búval, vigalommal, Sok gondom közt, Harmatocska, Klárisok*. Harcos politikai versei közül a *Bethlen István* című is az *Előőrs*-ben jelent meg, a lap 1930. január 11-ei számában. Ezt a versét teljes terjedelmében közöljük:

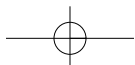
*A napba bámul sebtiben –
Hűl már a langyos Balaton, –
árnyéka hosszabb a vízben,
mint ő maga a szárazon.*

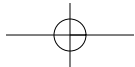
*Rólunk nem tud, hisz rá sem ér!
S még száznál többen is vagyunk!
És értetlenül ér a dér:
savanyú szőlő az agyunk.*

*Elhullunk, mint az ő baja.
Hisz ott is, hol nem vágta gép,
földünk kopasz. Idestova
jöhet az új parókanép.*

*Ezt, mikor éhen összeestem,
tisztos bosszúból verselém,
mert meghalok, de ő e versben
örökké él e sárteken.*

József Attila és az *Előőrs* kapcsolatában azonban 1931-re sajnálatos törésre kerül sor. Ugyanaz a Féja, aki 1930 januárjában még nagy elismeréssel ír költészetéről, és júniusban közölt „lírai seregszemlé”-jében, majd egy augusztusi cikkében is

a legjobb fiatal lírikusok közé sorolja, már 1931 májusában *Szélkakas költők* jellemző címmel (*Előőr*s, 1931. május 10.) képes róla ezeket a sorokat leírni: „József Attila is lassankint azok közé tartozik, akik elképesztenek a »verskötetekkel«. E kötetek ugyanis egyre üresebb, szegényebb, vékonyabb füzetek” (A *Dönts a tőkét* apostrofálja így Féja – V. K.). Majd így folytatja: „József Attila amilyen nagy forradalmár burjasztásaiban, éppen olyan avas lény irodalmi felfogásában. Avasabb az Akadémiánál...” (!)

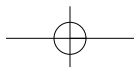
„Mindezekén túl – írja róla Féja – József Attilát a kóklerségtől félig-meddig megromlott, de tehetséges költőnek tartom. Bár új kötete a *Nincsen apám, se anyám* után ijesztő hanyatlás, s a zsenialitásnak még csak egy szikrája sem lakozik benne, ennyit már biztosan láthatunk.” Forradalmi, politikai verseiről ez a véleménye: „Legrosszabbak a forradalmár versei... Néha az a gyanúm, hogy azért furakodott be a forradalmárok közé, mert „forradalmas verseivel” végképpen le akarja járatni a forradalmat. Hisz költőnk igazában békés, elmélkedő és elméskedő vagabund. Szegény Marx! Ha látná a törpe utódok bodzabuzogányait! Ha látná, hogy némely ifjaink gyatra verseket és prózákat próbálnak menteni a nevével. Lassankint tudományos vizsgálat tárgyává tehetjük a marxizmus irodalmi patológiáját.”

Mi válthatta ki Fájánál ezt a páfördulást? Illés Endre *Korallvilág* című írásában (*Népszabadság*, 1972. március 20.) csak Fenyő Lászlót és Füst Milánt marasztalja el, mert még a *Dönts a tőkét* és a *Medvetánc* után sem ismerték fel József Attila nagyságát. Itt azonban másról van szó. Féja számos neves irodalmi tekintélyt megelőzve felismerte József Attila kivételes tehetségét, de amikor nyilvánvalóvá válik a költő csatlakozása a baloldali mozgalomhoz, és politikai elkötelezettsége lírájában is egyre jobban megnyilvánul, „szélkakasnak” minősíti őt, mert – úgy véli – József Attila dezertált a védőszárnyai alól, és elhagyta írói szabadsapatát.

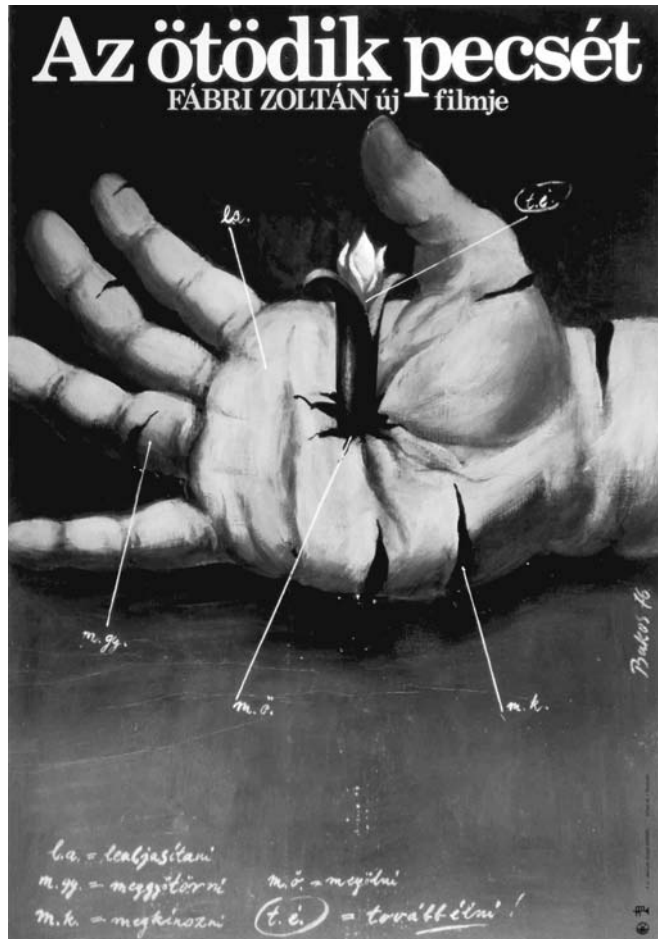
Bajcsy-Zsilinszky lapját, az *Előőr*söt 1932-ben felváltja a *Szabadság*, amelynek hátsójai változatlanul nyitva állnak a népi írók „szabadsapata” előtt. És Sinka Istvántól Veres Péterig újabb ígéretes tehetségek bontogatják szárnyaikat a lap irodalmi rovatában. Milyen tragikus összejátszása a véletlennek, hogy amikor 1937-ben az ismert *Válasz*-cikk és Féja jobbra tolodása miatt végérvényesen szétválnak a politikai és az irodalmi vezér útjai, éppen egy újonnan jelentkező, szép reményekre jogosító, de e reményekhez rútol hűtlenné váló fiatal költő, Sértő Kálmán vesz búcsút József Attilától, akit egy ködös őszi reggelen Balatonszárszón hajt a vonat kerekei alá végzete.

A magyar munkásság nagy költőjéről írta a *Szabadság* 1937. december 12-ei számában *József Attila* című költeményében a lumpenproletariátus poétája e búcsúsortokat:

*Képviseelője volt a rímekben
ritkán védett szegény népnek,
És odaadta egész lelkét
Az eszmét hirdető magvetésnek.*

Még csak annyit: Bajcsy-Zsilinszky Endréről visszaemlékező egyik írásban olvastuk, hogy a második világháború éveiben ismertették meg vele fiatal politikai harcostársai József Attila költészetét. Ezzel szemben – mint láttuk – a tények más mondanak: József Attila – ha csak egy sajnálatosan rövid periódusban is – munkatársa volt Zsilinszky lapjának, az *Előőr*snek, amely akkor közös küzdőtérül szolgált a magyar progresszió fiatal seregének Szabó Páltól József Attiláig a nagybirtokos-nagyfőkécs uralkodó osztály elleni harcban a holnap Magyarországáért. Habár a Féja-képviselte irodalompolitika miatt Zsilinszky lapja évekig hallgatott József Attiláról, maga Bajcsy-Zsilinszky volt az, aki publicisztikájában a harmincas évek második felében nem egyszer ír róla, és kárhoztatja a kort, amely oly korai pusztulását okozta a nagy költőnek. Ezért az antifasiszta harc rendezvényein és meghitt baráti körben Major Tamás és mások tolmácsolásában elhangzott József Attila-versek nagyon is ismerősen hangzottak a mártírhalt halt nagy hazafi, Bajcsy-Zsilinszky Endre előtt.

Bakos István munkája